

Den lilla sägenomspunna ön Saxholmen i Ölmeviken kom för mig att bli en ny och spännande upplevelse under våren 1992. Som ny ordförande i Sällskapet för Naturskydd fick jag en förfrågan från länsstyrelsens naturvårdsenhet, om föreningen var villig att åtaga sig arbetet med en naturinventering av Saxholmen inför stundande arkeologiska utgrävningar på ön. I uppgiften ingick också att söka återfinna den för Värmland mycket sällsynta växten småborre (*Agrimonia eupatoria*) och att i terrängen märka ut växtplatserna för att därmed skydda dess fortbestånd mot eventuella skador under tiden för planerade utgrävningar. Man ville även ha förslag till åtgärder, som måste vidtagas med tanke på ett ökat allmänt intresse för området i framtiden.

Eftersom Sällskapetets floragrupp sedan tiotalet år tillbaka är mycket aktiv i Värmlands Botaniska Förenings stora projekt "Värmlands Flora" och så att säga har Saxholmen inom sina "domäner", föll det sig naturligt att erbjuda våra tjänster. Alltså ringde jag runt till ett antal duktiga naturvänner i föreningen och kom därvid i kontakt med f. d. trädgårdsmästaren Olle Jonsson - veteranen som var med redan 1934 då Sällskapet för Naturskydd bildades. Han kunde berätta att han vid ett besök på Saxholmen för åtskilliga år sedan hade påträffat småborren och han kunde även minnas ungefär var den växte. Detta var till stor hjälp för oss när vi senare samlades för den första inventeringsträffen. Denna inföll den 25 maj, en solig och varm vårdag. Vi träffades vid familjen Røjfors sommarstuga på Svartbergsländet. Vi, det var förutom jag själv, Olle Jonsson, Pontus Edquist, Karl-Gustav "X-et" Erixon, David Persson och Torild Røjfors, som med sin motorbåt stod för sjötransporten.

Väl framme på ön visade det sig att vårens häftiga omslag från en kylig och blöt april till majs varma och torra väder hade tagit hårt på växtligheten som nu våndades i det brännande bergsklimatet. Missväxten till trots lyckades vi dock notera dryga 100-talet arter denna första dag och glädjande nog även upptäcka några kvarvarande fjolårsexemplar av småborren - för övrigt just på den plats där Olle Jonsson kunde minnas att han sett den.

Den sägenomspunna Saxholmen. Foto: Ove Åstradsson.

Vi kunde också konstatera att berggrunden på Saxholmen till stor del utgöres av hyperit, denna för växtligheten så gynnsamma bergart, som för en floraintresserad alltid bjuder på sällsynta upptäckter. Så också denna dag då vi bl. a. noterade gaffel-, hälle- och svartbräken, getrams, bergven, bergsslok, jättegröe, lund-

elm, lövbinda, tjärblomster, rockentrav, kärleksört, gul fetknopp, nejlikrot, stinknäva, styvmorsviol och i strandkanten frossört, svärdslija, tiggarranunkel, sprängört, strandklo, besksöta, fackelblomster m. fl. Lite förvånade var vi över att vi inte fann de annars vanliga ormbunksarterna örnbräken, majbräken och hultbräken. En annan hyperitålskande blomma som saknades var blå-sippan.

Av i våra trakter mindre vanliga träd och buskar noterade vi skogsalm, ek, oxel, hägg, olvon, pors, harts- och kanelrosor samt vildväxande svarta och röda vinbär samt krusbärsbuskar. Tallen är det trädslag som dominerar på Saxholmen, men av det fåtal granar som växer där utgör ett praktexemplar på öns södra udde en sevärdhet med sina grova och i kors sammanväxta grenar.

Efter denna första inventeringsdag följde under sommaren flera turer då jag med assistans av Torild Røjfors inhägnade växtplatserna för de då ganska många uppväxta bestånden av småborre. Samtidigt fortsatte och avslutades florainventeringen med en båttur kring ön då alla vattenväxter noterades. För inventeringen från båt svarade Lars Lönnhag och Pontus Edquist.

Under sommaren 1992 genomfördes även en häckfågelinventering på Saxholmen av Ulf T. Carlsson. Han kunde konstatera häckning av fyra småfågelarter på ön: stare, gulspurv, talgoxe och blåmes. Härutöver kunde sannolik eller möjlig häckning förekomma av ytterligare 13 fågelarter.

Både flora- och fågelinventeringen finns fullständigt beskrivna i dels kompendiet "Naturinventering av Saxholmen 1992" och dels i den lilla boken "Saxholmen" - den senare utgiven av Värmlands Museum och föreningen Saxe Knutar. I nämnda publikationer finns även berättat om vilka däggdjur som är "stamgäster" eller som tillfälligt besöker ön. De tydligaste spåren efter sig lämnar älgar och på senare tid även bäver, som trots avverkningsförbud inte tar minsta hänsyn!

Till naturinventeringen hörde också att lämna förslag till åtgärder för att förbättra betingelserna för besökare vid ankomst till och vistelse på ön, d. v. s. förslag om båtbygggor, framkomliga stigar, informationstavlor, toalett etc. Slutligen skulle en turistfolder om Saxholmens intressanta kulturhistoria och natur framställas. Vad vi saknade för denna folder var ett bättre kartunderlag än den schematiska karta i skala 1:500 som fanns att tillgå på stadsingenjörskontoret. Vi beslöt oss därför att rita en ny karta med utgångsläge från de för de arkeologiska utgrävningarna uppmätta fixpunkterna runt borggruinen samt att komplettera kartbilden med detaljer som kunde vara av intresse för kommande besökare. Eftersom jag själv en gång tillhörde det gäng av orienterare inom Kristinehamns Orienteringsklubb som på 1950- och 60-talen var med om att rita Värmlands första detaljerade orienteringskartor och nu dessutom hade den rittekniske Torild Røjfors till min hjälp, vågade vi oss på uppgiften med undantag för topografin, d. v. s. höjdkurvorna. För att justera dessa anlidade vi den skicklige kartritaren Ove Nilsson från Karlskoga. Det färdiga resultatet blev en detaljerad karta i skala 1:1000 och med ekvidistansen 2,5 m. Kartan bör eventuellt kompletteras med de tillkommande detaljer som framkommer under utgrävningarnas gång

vad beträffar forntida och senare lämningar efter öns bosättningar och verksamheter.

Visst var inventeringen på Saxholmen det som först väckte mitt intresse för denna lilla vackra ö. När jag under arbetets gång även kom i kontakt med arkeologerna och skaran av alla glada amatörer som med liv och lust rotade fram det ena rara fornfyndet efter det andra, då blev min upplevelse av ön än mer påtaglig och jag tänkte att det här med utforskandet av Saxholmens forna historia skulle man ju väldigt gärna vilja vara med om. Följden blev att jag anmälde mig som frivillig amatörarkeolog. Efter att jag under somrarna 1993-94 gjort vissa studier tillhör jag nu denna grupp av levnadsglada "grävlingar". Jag längtar redan till nästa sommars grävningar då jag förhoppningsvis åter får uppleva nya spännande fynd som kanske kan bidra till att Saxholmens historia blir mer än bara sägner.

*

Efter det att ovanstående skrevs har utgrävningarna på Saxholmen fortsatt och avslutades under sommaren 1996. Mina förhoppningar om att mystiken kring Saxholmens historia skulle få sin upplösning har infriats väl och de gångna fem årens utgrävningar har gett oss besked om att här har legat en 1200-talsborg, en s. k. kastal. De ca 2 000 fynden och framgrävda lämningar efter kringliggande bostads- och hantverkshus har också kunnat bekräfta att det på Saxholmen förmodligen har funnits verksamheter långt före tiden för den medeltida borgens tillkomst.